

Н. В. Шевчук

асистент кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівська державна фінансова академія, Україна
natalishevchuk@ukr.net

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ФАКТОРУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті досліджено проблеми фінансового забезпечення функціонування пенсійної системи України як одного із факторів соціальної безпеки держави. Запропоновано систему основних державних пріоритетів пенсійної політики в контексті соціально-економічної безпеки України.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, соціальна безпека, Пенсійний фонд України.

Н. В. Шевчук

асистент кафедри государственных и местных финансов,
Львовская государственная финансовая академия, Украина

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАК ФАКТОРА СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Аннотация. В статье исследованы проблемы финансового обеспечения функционирования пенсионной системы Украины как одного из факторов социальной безопасности государства. Предложена система основных государственных приоритетов пенсионной политики в контексте социально-экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, пенсионная система, социальная безопасность, Пенсионный фонд Украины.

Natalia Shevchuk

Lecturer, Lviv State Academy of Finance, Ukraine
3 Kopernik St., Lviv, 79000, Ukraine

WAYS OF PENSION SYSTEM IMPROVING AS A FACTOR OF STATE'S SOCIAL SECURITY

Abstract. Introduction. Economically and socially inefficient state of the pension system indicates the need for a high-quality pension reform in Ukraine. The main purpose of the pension reform should become ensuring incomes and social standards, guaranteed to the citizens by the Constitution of Ukraine and by the laws of Ukraine resulting in social security to the citizens of the state.

The purpose of this work is to study theoretical approaches and give practical recommendations for improving the pension system in Ukraine and its financial support in terms of reforms. In its turn, this will give the opportunities to provide an appropriate life level of elderly people and other disabled groups based on social justice, to harmonize relations between generations and to promote the economic growth of the country as a whole and, in particular, to ensure the stability of the pension system functioning.

Results. Such basic organizational, legal and socio-economic problems of pension support as increasing the pensioners' proportion in the population, the fact that pensions do not meet minimum social standards, the disparities of formation and use of the Pension Fund of Ukraine (PFU) budget are considered. Pension contribution rates in Ukraine are much higher than in other European countries: in Czech Republic – 28%, in Hungary – 26.5%, in France – 24%, in Sweden – 18.9%. There are disparities between pensions and pension costs for women and men in Ukraine.

Evidently, there is a need to balance the revenues and expenditures of the Pension Fund. However, the social impact of the pension reform in Ukraine is very important, because, first of all, the pension reform should establish social justice and financial security of the population.

The envisaged reduction in the deficit of the Pension Fund by the predominance of the growth of insurance premiums over insurance costs will lead to a decline in the real pensions.

Conclusion. Therefore, the main public pension policy priorities in the context of social and economic security of Ukraine should be considered as the following ones: 1. Changing the distorted structure of GDP. 2. Development of domestic production. 3. Legalization of wages. Eliminating of the so called «wages in envelopes» should become another effective tool for balancing the financial condition of the PFU. 4. Exemption of the PFU from inappropriate payments. 5. Increased control over the administration of the pension system. 6. Introduction of the mandatory funded pension system.

Only an integrated approach to the implementation of the pension reform will give an opportunity to achieve optimal results in the shortest terms and with the maximum social effect that should be the main aim of every reform of any European state.

Keywords: pension support; pension system; social security; the Pension Fund of Ukraine.

JEL Classification: G23, H53, H55, H60

Постановка проблеми. Забезпечення високого рівня економічної та соціальної безпеки є вкрай важливим і принциповим питанням, позаяк від нього багато у чому залежить не лише добробут українців, а й можливість захисту суверенітету та територіальної цілісності України, що є пріоритетною функцією держави.

Економічно і соціально неефективний стан пенсійної системи свідчить про необхідність проведення якісної пенсійної реформи в Україні. Основною метою цієї реформи має стати забезпечення доходів та соціальних стандартів, гарантованих громадянам України Конституцією і

законами України, тобто підтримання соціальної безпеки населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування пенсійної системи як провідного фактору зміцнення соціальної безпеки держави присвячені роботи таких науковців, як О. Біліна [1], Т. Гузик [2], Е. Лібанова [3], О. Пишуліна [4], Л. Ткаченко [5]. Дослідженням проблем реформування пенсійного забезпечення приділяли увагу іноземні науковці К. Лейзен (Leuzen, 2006) [6], П. Маріоні (Marioni, 2005) [7], Ю. Періна (Perina, 1995) [8] та інші.

Мета статті – опрацювання теоретичних підходів і практичних рекомендацій щодо вдосконалення пенсійної системи України та її фінансового забезпечення в умовах реформування. Це, своєю чергою, дасть змогу забезпечити належний рівень життя людей похилого віку та решти категорій непрацездатних осіб на засадах соціальної справедливості, гармонізувати відносини між поколіннями, сприяти економічному зростанню держави у цілому, і зокрема забезпечити стабільність функціонування пенсійної системи.

Основні результати дослідження. Сучасна пенсійна система має дві основні вади: низький рівень пенсій, що не забезпечує гідного життєвого рівня для громадян, які втратили працездатність, та незадовільний фінансовий стан Пенсійного фонду України. Обидві вади є потужними загрозами соціально-економічній безпеці держави.

Розмір пенсій є не останнім серед показників рівня соціальної безпеки держави. Аналіз динаміки розмірів пенсій та їх диференціації дозволяє дійти висновку, що в Україні існує явно виражена тенденція до зрівняння пенсій більшості пенсіонерів (особливо жінок) на рівні, наближеному до прожиткового мінімуму.

Іншим показником, що ілюструє зв'язок рівня пенсій із соціальною безпекою держави, є сукупність існуючих протестних настроїв у суспільстві. За результатами соціологічних досліджень, у демографічній структурі протестного електорату частка осіб старше 60 років складає 25%, віком 50–59 років – 17%. З урахуванням того, що протягом перехідного періоду жінки виходитимуть на пенсію у 55–59 років, частку пенсіонерів у складі протестного електорату можна визначити на рівні 28–30%. Крім того, 74% протестного електорату – це особи, дохід яких менший від 3 тис. грн./міс. [9].

Такий стан справ у пенсійній галузі зумовлений низкою факторів:

1. Складна демографічна ситуація. Наразі коефіцієнт народжуваності в Україні (кількість дітей на одну жінку) складає 1,47. До 2050 року він стало зростатиме, але не перевищить 1,60. Отже, до середини поточного століття Україна не зможе вийти на рівень принаймні простого відтворення населення. У пенсійному контексті це означає, що кількість працездатного населення, яке створює суспільний продукт, зменшуватиметься, а відтак знижуватиметься рівень споживання майбутніх пенсіонерів [10].

2. Традиційно низький рівень заробітної плати. Нині питома вага заробітної плати у структурі ВВП України приблизно у 2–2,5 рази нижче, ніж у будь-якій цивілізованій країні [11]. Отже, і обсяги внесків до ПФУ визначаються відносно низької бази нарахування.

Прогноз динаміки загальної кількості платників внесків до системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та пенсіонерів, які отримують пенсії із Пенсійного фонду України, вказує на майже невпинне ускладнення ситуації. Особливо гостро вона буде в разі зниження темпів зростання реальної заробітної плати і відповідно надходжень до Пенсійного фонду України. Це доводить необхідність реформування чинної пенсійної системи, яка повинна забезпечувати: обов'язковість солідарного компонента пенсійного забезпечення, що передбачає перерозподіл

доходів між різними поколіннями на користь низкооплачуваних працівників; обов'язкову участь громадян у системі соціального страхування; відповідальність держави за створення пенсійної системи; прозорість використання пенсійних коштів як для державного (муніципальних) Пенсійного фонду, так і недержавних пенсійних фондів, банків, страхових компаній.

3. Тіньові доходи населення. За деякими оцінками, в Україні «прихована» зарплата становить близько 11% ВВП країни. Зайво казати, що такі доходи не оподатковуються та на них не нараховується єдиний соціальний внесок, що є прямою загрозою фінансовій безпеці ПФУ і держави у цілому.

Вагомий вплив на соціальну безпеку як складову економічної безпеки держави має фінансовий стан Пенсійного фонду України. Можна стверджувати, що бюджет ПФУ за своїми масштабами є зрівняним із Державним бюджетом, який нині є єдиним джерелом покриття дефіциту бюджету ПФУ. Тому збільшення цього дефіциту автоматично призводить до зростання державного боргу за умови, що інші статті видатків держбюджету не підлягають секвестру. Покриття дефіциту бюджету ПФУ за рахунок коштів державного бюджету спричинює зменшення витрат на інші життєво важливі статті, як-от медичне забезпечення, освіта, оборона тощо.

Зазначимо, що до Пенсійного фонду України з усіх законодавчо визначених джерел фінансування за 2012 рік надійшло 207 324,5 млн. грн., що на 25 182 млн. грн. менше, ніж у 2013 році. З урахуванням залишку коштів, який склався на початок 2012 року, загальний обсяг доходів становив 224 026,6 млн. грн. При цьому власні надходження у 2012 році дорівнювали 158 454,3 млн. грн., що на 13,6%, або на 18 924,8 млн. грн. більше порівняно із відповідним показником 2011 року, але на 10 157,7 млн. грн. менше, ніж у 2013 році [12; 13; 14].

Структуру доходної частини бюджету ПФУ та динаміку основних її складових за період 2010–2013 рр. представлено на рис. 1.

Із Державного бюджету України на фінансування пенсійних програм протягом 2012 року було виділено 64 494,1 млн. грн., з яких 49 170,2 млн. грн. – дотація на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, 15 323,9 млн. грн. – кошти на покриття дефіциту Пенсійного фонду України для виплати пенсій.

З метою своєчасної та в повному обсязі виплати пенсій і покриття тимчасових касових розривів, пов'язаних із виплатою пенсій Пенсійному фонду України, з єдиного казначейського рахунку відповідно до норм Бюджетного кодексу України впродовж року виділялися позики. Їх повернення відбувалося після закінчення виплатного періоду в межах фінансових можливостей Пенсійного

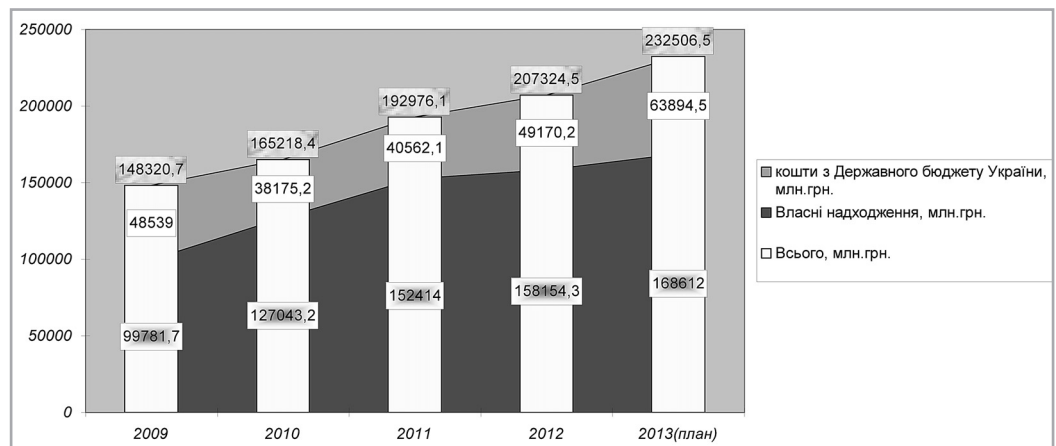

Рис. 1. Структура доходної частини бюджету ПФУ, 2009–2013 рр.

Джерело: Розроблено автором на основі даних офіційного сайту Пенсійного фонду та Рахункової палати України [12; 13; 14; 15]

фонду України. Залишок непогашених протягом року сум позик станом на 1 січня 2013 р. становив 11 885,1 млн. грн.

У 2012 році Пенсійний фонд України був забезпечений у повному обсязі фінансовими ресурсами на виплату пенсій та грошової допомоги 13,6 млн. пенсіонерів.

Сума видатків на пенсійні виплати сягала 233 695,9 млн. грн., що на 22 981,5 млн. грн. більше порівняно із 2011 роком, але на 16 404,7 млн. грн. менше, ніж у 2013 році. Динаміка видатків ПФУ за період 2010–2013 рр. показана на рис. 2.

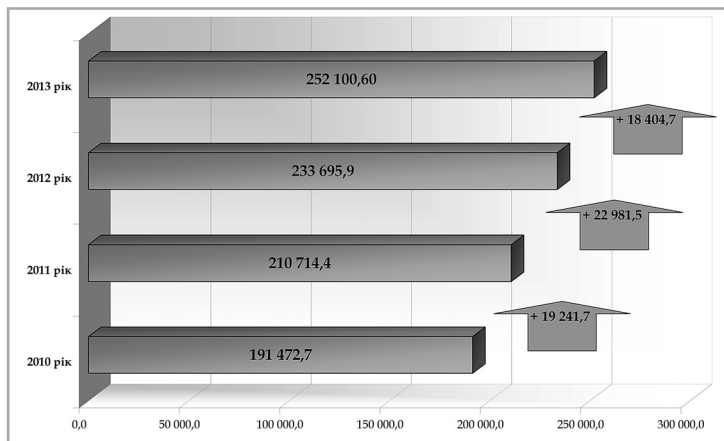

Рис. 2. Динаміка видатків Пенсійного фонду України у 2010-2013 рр., млн. грн.

Джерело: Розроблено автором на основі [12; 13; 14; 15]

На зростання обсягу видатків вплинули додаткові витрати, пов'язані із реалізацією соціальних ініціатив Президента України, спрямованих на підвищення рівня соціального захисту, а також перерахунки розмірів пенсійних виплат, які проводилися згідно із нормами діючих законодавчих і нормативно-правових актів: збільшено пенсійні виплати відповідно до зростання розміру прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб та у зв'язку із зростанням середньої заробітної плати в Україні порівняно із попереднім роком.

Середній розмір пенсійної виплати станом на 1 січня 2013 року дорівнював 1470,73 грн., що на 217,45 грн. більше від розміру, який склався на відповідну дату 2012 року.

Витрати, які передбачалося проводити за рахунок власних коштів у 2012 році, становили 191 427 млн. грн., або 81,9% загального обсягу видатків, а за рахунок коштів Державного бюджету України – 41 743,8 млн. грн., що забезпечило в повному обсязі виплату пенсій. Залишок коштів на кінець року, який сформувався за рахунок власних надходжень Пенсійного фонду України в сумі 2215,7 млн. грн., забезпечив авансове фінансування пенсійних виплат січня 2013 року.

З урахуванням вищезазначеного сума реального дефіциту коштів Фонду у 2012 році сягнула 27,2 млрд. грн., із яких 15,3 млрд. грн. покривалися за рахунок коштів Державного бюджету, передбачених на цю мету Законом України «Про Державний бюджет України на 2012 рік».

Загальний обсяг бюджету ПФУ на 2013 рік становив 230,3 млрд. грн. Загальні річні витрати склали 252,1 млрд. грн., що значно перевищило обсяг власних надходжень ПФУ, які у 2013 році дорівнювали 168,6 млрд. грн. Таким чином, дефіцит бюджету ПФУ торік склав близько 22 млрд. грн., що на 5,4 млрд. грн. менше, ніж у 2012 році [13; 14].

Вивчивши динаміку основних фінансових показників Пенсійного фонду України, можна говорити про те, що недотримання основних економічних законів при формуванні бюджету Пенсійного фонду зумовило значні обсяги його дефіциту та спричинило суттєву зміну структури доходів і видатків. У ході аналізу діяльності ПФУ було вияв-

лено, що її головною проблемою є дисбаланс доходної та видаткової частин бюджету як наслідок системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту.

Аби підвищити ефективність функціонування пенсійного забезпечення в Україні, необхідно провести комплекс заходів з його вдосконалення. Для покращення пенсійного забезпечення насамперед потрібне ефективне комплексне впровадження змішаної трирівневої системи та використання відповідного досвіду зарубіжних країн.

Отже, головними державними пріоритетами пенсійної політики в новій економіці XXI століття в контексті соціально-економічної безпеки України мають бути:

1. Зміна викривленої структури ВВП. Співвідношення капіталу та праці у структурі ВВП повинно бути змінено на користь останньої. Тож першим пріоритетом держави мусить стати цілеспрямована робота з підвищення частки заробітної плати у ВВП.

2. Розвиток національного виробництва. Йдеться про відновлення внутрішнього виробництва, що супроводжується створенням високооплачуваних робочих місць.

3. Детінізація заробітної плати. Ліквідація зарплат «у конвертах» має стати дієвим інструментом покращення фінансового стану ПФУ.

4. Звільнення ПФУ від невласливих виплат. Треба переключити обов'язки з виплати професійних пенсій на роботодавців.

5. Підвищення контролю за адмініструванням пенсійної системи.

6. Запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Останній пріоритет у запропонованій системі відіграє особливу роль. Введення загальнообов'язкової накопичувальної системи має сприяти повному та якомога скорішому переходу на страховий принцип пенсійного забезпечення. Він передбачає прив'язку розміру пенсії не до трудового чи страхового стажу, а до обсягу пенсійних внесків, сплачених до системи протягом усього трудового життя. Запровадження такої системи, окрім іншого, повинно стати інструментом підвищення відповідальності громадян за власне майбутнє і ліквідації пострадянських патерналістських настроїв, характерних для нинішнього суспільства.

Реалізація окреслених пріоритетів дасть змогу не тільки трансформувати пенсійну систему, а й забезпечити макроекономічну стабільність, зокрема врегулювати інфляцію, відновити внутрішнє виробництво, активізувати розвиток фінансового ринку, ринку праці та інституту заробітної плати.

Висновки. Ступінь соціальної захищеності особи є яскравим показником розвитку якості життя і цивілізованості окремого суспільства, рівня розвитку самої держави як гаранта задоволення потреб свого народу. Таким чином, соціальна безпека повинна бути основним пріоритетом державної політики та підтримуватися відповідними соціальними інститутами на підставі законодавчих нормативів.

Функціонування системи пенсійного забезпечення має спрямовуватися на формування фінансово стійкої, прийнятної за витратами, соціально справедливої й передбачуваної системи, яка гарантуватиме громадянам належні умови життя після виходу на пенсію, забезпечуватиме надійний захист непрацездатних людей від бідності та сприятиме стабільному економічному розвитку. Тому лише комплексний підхід до реалізації пенсійної реформи дозволить досягти оптимального результату за мінімальні терміни і з максимальним соціальним ефектом, що повинно бути основною метою будь-якої реформи в європейській державі.

Література

1. Биліна О. Для стабільності реформи / О. Биліна // Вісник Пенсійного фонду України. – 2010. – № 7. – С. 18–19.
2. Гузик Т. Пенсійна реформа сьогодні: від А до Я / Т. Гузик // Вісник Пенсійного фонду України. – 2010. – № 5. – С. 12–15.
3. Лібанова Е. Чи потрібна Україні пенсійна реформа: спроба неополітизованого аналізу / Е. Лібанова // Дзеркало тижня. – 2010. – 07.09.
4. Криза розподільчої пенсійної системи в Україні та напрями диверсифікації «пенсійного портфеля»: аналіт. доп. / О. М. Пищуліна, О. П. Коваль, А. М. Авчухова. – К.: НІСД, 2010. – 104 с.
5. Ткаченко Л. Динаміка та диференціація розмірів пенсії / Л. Ткаченко // Вісник Пенсійного фонду. – 2011. – № 4(106). – С. 12–14.
6. Laisne C. France: reforme des retraites de 2003 / C. Laisne // Futuribles. – 2006. – No. 316. – P. 78–79.
7. Marioni P. Accroître l'emploi des seniors: Entre volontes et difficultés / P. Marioni // Premieres synthèses. – 2005. – No. 4. – P. 335–341.
8. Perina U. Die Rentenreform 1992 / U. Perina // Special: Altersvorsorge. – 1995. – P. 20–29.
9. Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України: Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/297/#_ftnref12
10. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні. Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: <http://brc.undp.org.ua/ua/press/news/134>
11. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики України. – 2012. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>
12. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2011 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 № 643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643-2011-%EF>
13. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2012 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.2012 № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/69-2012-п>
14. Про бюджет Пенсійного фонду України на 2013 рік: Постанова КМУ від 11 лютого 2013 р. № 101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/101-2013-%D0%BF>
15. Звіт Рахункової палати України про результати аналізу формування та використання бюджету ПФУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16727325;jsessionid=6187D81FAEA4A846A2AB7406402044>

Стаття надійшла до редакції 30.11.2013

References

1. Bylina, O. (2010). For the stability of reforms. *Visnyk Pensiynoho fondu Ukrainy (Bulletin of the Pension Fund of Ukraine)*, 7, 18-19 (in Ukr.).
2. Huzyk, T. (2010). The pension reform today: from A to Z. *Visnyk Pensiynoho fondu Ukrainy (Bulletin of the Pension Fund of Ukraine)*, 5, 12-15 (in Ukr.).
3. Libanova, E. (2010, September 7). Does Ukraine need a pension reform: an attempt of non-political analysis. *Dzerkalo tyzhnia (Mirror of the Week)*, p. 3 (in Ukr.).
4. Pyshchulina, O. M., Koval, O. P., & Avchukhova, A. M. (2010). *The crisis of distributive pension system in Ukraine and directions of the «retirement portfolio» diversification* (Analytical report). Kyiv: NISR (in Ukr.).
5. Tkachenko, L. (2011). Dynamics and differentiation of pensions. *Visnyk Pensiynoho fondu Ukrainy (Bulletin of the Pension Fund of Ukraine)*, 4(106), 12-14 (in Ukr.).
6. Laisne, C. (2006). France: reforme des retraites de 2003. *Futuribles*, 316, 78-79.
7. Marioni, P. (2005). Accroître l'emploi des seniors: Entre volontes et difficultés. *Premieres synthèses*, 4, 335-341.
8. Perina, U. (1995). *Die Rentenreform 1992*. Special: Altersvorsorge, 20-29.
9. The National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine (2010). *On the balance of the financial condition of the Pension Fund of Ukraine* (Policy Brief). Retrieved from http://www.niss.gov.ua/articles/297/#_ftnref12 (in Ukr.).
10. The United Nations' Development Program in Ukraine (2010). *Demographic and financial preconditions for the pension reform in Ukraine: forecast – 2050* (Analytical and advisory Centre of Blue Ribbon). Retrieved from <http://brc.undp.org.ua/ua/press/news/134> (in Ukr.).
11. The Ministry of Social Policy of Ukraine (2012). *Compulsory state social insurance and pension support in facts and figures*. Retrieved from <http://www.mlsp.gov.ua> (in Ukr.).
12. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2011). *On the approval of the Pension Fund of Ukraine' budget for 2011* (Resolution from 09.06.2011 No. 643). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643-2011-%EF> (in Ukr.).
13. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2012). *On the approval of the Pension Fund of Ukraine's budget for 2012* (Resolution from 08.02.2012 No. 69). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/69-2012-п> (in Ukr.).
14. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). *On the approval of the Pension Fund of Ukraine's budget for 2013* (Resolution from 11.02.2013 No. 101). Retrieved from <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/101-2013-D0%BF> (in Ukr.).
15. The Accounting Chamber of Ukraine (2010). *On the analysis results of the formation and the use of PFU's budget* (Report). Retrieved from <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16727325;jsessionid=6187D81FAEA4A846A2AB7406402044> (in Ukr.).

Received 30.11.2013

ІНТЕРНЕТ-ХОЛДИНГ ІНСТИТУТУ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

57 веб-ресурсів

www.SOSKIN.info